

ters van Kant in *Stuiers van Isis* (1988) echter een gideonsbende, waarmee hij enerzijds hun geringe aantal en anderzijds hun enorme ijver beklemtoonde. Die bekeringsijver zorgde ervoor dat er inderdaad nogal wat publicaties en redevoeringen opdoken, maar die bleken telkens uit dezelfde hoek te komen: de kring rond Paulus van Hemert en Johannes Kinker.

De keuze van de drie tijdschriften draagt hier bij aan een mogelijke vertekening van het beeld. De *Vaderlandsche Bibliotheek* was absoluut niet ingenomen met de filosofie van Kant. De *Schouwburg*, onder redactie van Kinker, was dan weer uitgesproken kantiaans. Omdat de *Recensent* zich op de vlakke hield, en gematigde verdedigingen van Kant opnam, gewaagt Franke wat voorbarig van een 'verborgen kantianisme' (p. 188). Om haar argument kracht bij te zetten, reconstrueert zij (naast de groep Van Hemert-Kinker) twee kringen die zich met de kantiaanse filosofie bezighielden. De ene kring bestaat uit een aantal individuele theologen die Kants filosofie poogden in te passen in een christelijk kader – en op die manier in feite het vernieuwende potentieel van Kants ideeën inkapselden in een veilig conservatisme. De andere is een netwerk van Duitsers in Nederland die contacten onderhielden met het Duitse kantiaanse tijdschrift *Allgemeine Literatur-Zeitung*. Dit gaat echter om een beperkt aantal mensen, waarvan J.R. Deiman de belangrijkste is – niet toevallig opnieuw iemand uit de vriendenkring van Kinker. Viktoria Franke biedt de lezer dus dieper inzicht in de werking van wat de kantiaanse *lobby* genoemd kan worden, maar lijkt door haar focus te snel tot de algemene conclusie te komen dat er een brede voedingsbodem was voor vooruitstrevende Verlichtingsfilosofieën en -theologieën.

In 1995 publiceerde Gert-Jan Johannes *De barometer van de smaak*, een brede schets van het gehele veld van Nederlandse tijdschriften tussen 1770 en 1830. Johannes' werk is een overzicht van de soorten tijdschriften, en dient als opstap voor verder onderzoek – de achttiende eeuw wordt vaak (en niet ten onrechte) beschouwd als de eeuw van het tijdschrift. Dat verder onderzoek is volop aan de gang: publicaties over afzonderlijke tijdschriften, uitgevers, auteurs, redacteurs bieden telkens opnieuw nieuwe inzichten in het complexe veld van tijdschriftpublicaties. Viktoria Franke levert met haar studie van de Duitse theologie en filosofie in Nederlandse recensietijdschriften een belangrijke bijdrage aan die studie van het tijdschrift, maar ook aan die van de verspreiding van nieuwe, revolutionaire ideeën in het Nederland van de lange achttiende eeuw.

CHRISTOPHE MADELEIN
Universiteit Gent

Vrouwen en genootschappen in Nederland

Claudette Baar-de Weerd, *Uw sekse en de onze. Vrouwen en genootschappen in Nederland en in de ons omringende landen (1750-ca.1810)*. Hilversum: Verloren, 2009. 368 p., ill. ISBN 9-789087-041007. Prijs: € 39,00.

'Welkom! Dichteresse! en Dichters! / Die in 't strijdperk zegepraelt!'. Met open armen werd de dichteres Maria Petronella Woesthoven in 1790 ontvangen door de voorzitter van het dichtgenootschap *Kunst wordt door arbeid verkegen*. Hij toonde

zich zeer verheugd met het toetreden van de Amsterdamse dichteres: het was een eer om haar op te mogen nemen in 'deez Dichter Maatschappij'. Woesthovens participatie past in een trend: in de loop van de achttiende eeuw werden steeds meer vrouwen toegelaten tot genootschappen. Het ging daarbij niet alleen om dichtgenootschappen, maar ook om wapengenootschappen, hervormende en natuurkundige genootschappen. Over de participatie van vrouwen in de Nederlandse genootschapswereld is nu voor het eerst een overzichtsstudie verschenen, van de hand van de historica Claudette Baar-de Weerd. Ze plaatst de nationale ontwikkelingen bovendien in een internationaal perspectief door een vergelijking te maken met de situatie in Engeland, Frankrijk en Duitsland.

Baar-de Weerd onderzocht een tiental genootschappen, die representatief zijn voor vier genootschapsstypen: de dichtgenootschappen (*Kunstliefde spaart geen vlijt*, *Kunst wordt door arbeid verkegen*, *Studium scientiarum genetrix* en het Amsteldamsch Dicht- en Letteroefenend genootschap), de algemene genootschappen (*Concordia et Libertate* en *Felix Meritis*), de hervormingsgezinde genootschappen (Maatschappij tot Nut van 't Algemeen en *Pro Patria et Libertate*) en de wetenschappelijk geïntereerde genootschappen (Het Provinciaalsch Utrechts Genootschap en het Natuurkundig Genootschap der Dames).

Het meest actief waren vrouwen in de dichtgenootschappen: ze deden mee aan prijsvragen en publiceerden volop in genootschapsbundels. Sommige vrouwen verkregen tijdens de patriotentijd de status van 'werkend lid', waardoor er sprake was van een gelijkwaardige positie van mannen en vrouwen. Over de desbetreffende schrijfsters, onder wie Petronella Moens, Adriana van Overstraten en Juliana Cornelia de Lannoy, was al relatief veel bekend – mede dankzij een studie van Marleen de Vries over dit onderwerp uit 1999. Verrassender zijn dan ook de gedeeltes over de andere genootschapsstypen. Met name in het wapengenootschap *Pro Patria et Libertate* (1783-1787) speelden vrouwen een prominente rol. De 'donatrices' waren present bij allerlei publieke optredens van het wapengenootschap, waarbij ze soms zelf het woord voerden en waarbij zelfgeborduurde vaandels werden overhandigd. Uit hun optreden sprak een grote politieke en maatschappelijke betrokkenheid. Uitzonderlijk was ook de oprichting van het Natuurkundig Genootschap der Dames te Middelburg in 1785, een besloten kring van vrouwen uit de patriciërskringen die onderricht kregen in de natuurwetenschappen.

De meerwaarde van deze dissertatie is gelegen in het prosopografische karakter van het onderzoek. Baar-de Weerd heeft van alle vrouwelijke leden zoveel mogelijk persoonsgegevens bijeengebracht (leeftijd, religieuze gezindheid, burgerlijke status, etc.). Het doorspitten van alle doop- en trouwaktes moet een heidens karwei zijn geweest. Baar-de Weerd komt tot de conclusie dat de deelname van vrouwen aan een bepaald type genootschap gebonden was aan stand. Dat mag op het eerste oog geen opzienbarende conclusie zijn, wat deze studie bijzonder maakt is dat alle onbekende vrouwennamen op de ledenlijsten een eigen gezicht krijgen. Baar-de Weerd beschrijft van velen de individuele leefsituatie en de wijze waarop ze in het genootschapsleven

betrokken raakten – niet zelden blijken de activiteiten van de echtgenoten daarbij van doorslaggevende invloed te zijn geweest.

De sterk biografische invalshoek maakt dat andere zaken minder uitvoerig aan bod komen. Zo was een bredere inbedding in het verlichtingsdebat wenselijk geweest, evenals een meer theoretische benadering van het gebruik van termen als 'publieke' en 'private' sfeer. Baar-de Weerd had hier haar voordeel kunnen doen met de studie van Ulrike Weckel naar achttiende-eeuwse Duitse vrouwentijdschriften, getiteld *Zwischen Häuslichkeit und Öffentlichkeit. Die ersten deutschen Frauenzeitschriften im späten 18. Jahrhundert und ihr Publikum* (1998). Daarin problematiseert zij het door historici veelvuldig gehanteerde begrippenpaar *Öffentlichkeit* (openbaarheid) en *Häuslichkeit* (huiselijkheid) en stelt zij dat historici te gemakkelijk geneigd zijn de politieke, openbare sfeer als het terrein van de man te definiëren en de a-politieke familie- en privésfeer als het domein van de vrouw. Veel vaker is er sprake van een vloeiend amalgaam, waarbij beide domeinen zich niet eenduidig laten begrenzen.

Twee vormen van sociabiliteit heeft Baar-de Weerd bewust buiten beschouwing gelaten: de religieuze genootschappen en de vrijmetselaarsloges. Hun eigen liturgie, rituelen en organisatievormen vragen, aldus Baar-de Weerd, om een apart onderzoek. Dat is zonder meer een verdedigbare keuze, maar de gegevens die zij erover verstrekt maken wel nieuwsgierig. Zo telde de ledenlijst van het Nederlandsch Zending Genootschap in de jaren 1798-1801 maar liefst 358 vrouwen op een totaal van 939 leden. Waarom was het aantal vrouwelijke leden zo hoog en hoe zit dat bij andere godsdienstige genootschappen? Hoe zag hun rol er precies uit? Kregen ze andere taken toebedeeld dan in andersoortige genootschappen? En is er wellicht een verband te leggen met de opkomst van de vrouwenbeweging in het begin van de negentiende eeuw, die door verschillende vrouwenhistorici expliciet wordt gerelateerd aan religieus geïnspireerde zorgactiviteiten door vrouwen? Het zijn vragen die in een vervolgonderzoek wellicht aan bod kunnen komen. Prosopografisch onderzoek kan ook daarbij een waardevolle basis leggen.

LOTTE JENSEN

Radboud Universiteit Nijmegen

Welkom, oude vriend!

Dietlinde Willockx, *Boom, roos, vis. Natuurpersonificaties als leesmethode voor de poëzie van Guido Gezelle*. Tilt: Lannoo, 2009. 384 p. ISBN 978-90-209-83616. Prijs: € 29,95.

Bij een zoveelste Gezelle-boek heb ik niet de neiging om enthousiast te roepen 'Welkom, oude vriend!', maar eerder om, in de trant van Jacob Geel, in stilte te verzuchten: 'Ach, zijt gij daar alweer...' *Boom, roos, vis. Natuurpersonificaties als leesmethode voor de poëzie van Guido Gezelle* is niettemin een mooi gevonden titel voor een boek waarin Gezelles gedichten worden geanalyseerd. Dat de boom, roos en vis ook op een methode slaan waarmee de kinderen vroeger hebben leren lezen, is niet vanzelfsprekend voor iemand die als ik in een andere taal heeft leren lezen. In de proloog combineert de auteur deze twee gegevens tot een geslaagd uitgangs-

punt voor een vernieuwende leesmethode en een perspectief van waaruit ze naar zowel de overblijvende als minder besproken teksten van Gezelle kijkt. Het boek blijft ook verder aangenaam verrassen. Maar laat ik eerst beginnen met het vertrouwde, en dat is, in het geval van de handelseditie van het proefschrift van Dietlinde Willockx, de vorm. De studie is onderverdeeld in een theoretisch (hoofdstuk 1: 'De personificatie en de tekst') en een praktisch gedeelte (dat de resterende vijf hoofdstukken beslaat). Elk praktisch hoofdstuk begint met een historische inleiding waarin de ontstaansgeschiedenis, publicatie en receptie van Gezelles bundels *Dichtoefeningen*, *Kerkhofbloemen*, *Gedichten, gezangen en gebeden*, *Tijdkrans* en *Rijmsnoer* worden besproken. Daarna worden er gedichten geanalyseerd met de natuurelementen boom, roos en vis. Verder vormen een inleiding over natuurpersonificatie in het werk van Gezelle en afrondende beschouwingen een kader voor deze indeling.

In de nauwelijks tachtig pagina's van het eerste, theoretische hoofdstuk worden de belangrijkste metafoorthorieën besproken, van Aristoteles en Quintilianus over Pierre Fontanier tot de cognitivisten. Het is een welkom overzicht, en toch, wellicht omwille van zijn schetsmatige karakter, niet vrij van vereenvoudigingen. Zo worden bijvoorbeeld de theorie van Max Black (met het in alle overzichtswerken, en dus ook door Willockx aangehaalde voorbeeld 'de mens is een wolf') en de *Mental Space Theory* als twee theorieën voorgesteld die 'op het principe van interactie' (p. 35) gebaseerd zijn. Toch is er bij Lakoff en Turner geen sprake van interactie in de metafoer ('we map one way only'),¹ evenmin als bij andere cognitivisten ('geen wederkerigheid', Jäkel).²

Vervolgens wordt in de studie van Willockx de term personificatie toegelicht, waarbij eveneens termen worden besproken die met de personificatie worden verward en/of met dit begrip gepaard gaan: *prosopopoeia*, allegorie, reïficatie, apostrofe en dialoog. Ook wordt de relatie besproken tussen synecdoche, metonymie, metafoer enerzijds en de personificatie anderzijds. Jammer genoeg gaat de auteur niet nader in op de relatie tussen antropomorfisme en personificatie. Ook deze relatie wordt vereenvoudigd en er wordt een al te rechte lijn getrokken van antropomorfisatie naar personificatie: 'Niet zelden geeft de dichter de natuur een antropomorf karakter. De boom, de bloem, de dieren en ook God krijgen menselijke kenmerken of eigenschappen. Ze worden gepersonifieerd' (p. 12). Verder in het boek komt antropomorfisme terloops in de culturele context ter sprake en wordt het met de personificatie verbonden: 'In cultureel perspectief is de personificatie een vorm van antropomorfisme' (p. 65). Ook wordt er, weliswaar in een andere context, gewezen op het probleem van verschuiving van betekenissen die onder verschillende criteria

¹ G. Lakoff & M. Turner, *More than Cool Reason: A Field Guide to Poetic Metaphor*. Chicago/London, 1989, 132.

² O. Jäkel, *Metafory w abstrakcyjnych domenach dyskursu (Metaphern in abstrakten Diskurs-Domänen)*, 1997, vert. M. Banaś & B. Drag). Kraków, 2003, 112.